ONLINE JOURNAL
E-ISSN:3060-5490

INSTITUTE OF UZBEK NATIONAL
MUSICAL ART NAMED AFTER YUNUS RAJABI

Milliy Madaniyat Jurnali - Журнал Национальной Культуры

Journal of national CULTURE

Published: 30.09.2026
DOI: https://doi.org/10.64681/8drtcs37

ilmiy uslubiy jurnali – научно-методический журнал – research and methodological journal

Institute of Uzbek National Musical Art named after Yunus Rajabi
JOURNAL OF NATIONAL CULTURE, 2 (3), 2026
www.jnculture.uz

Sahnaviy xulq-atvorning ko‘p darajali tizimi: vokal texnika, ifodaviylik va sahnaviy kommunikatsiya

(A multilevel system of stage behavior: Vocal technique, expressiveness, and stage communication)

Iskandar Baxtiyarov

Department of Music Theory and History
Botir Zokirov National Institute of Pop Art
under the State Conservatory of Uzbekistan
100027, 1 Botir Zokirov Street
Uzbekistan/Tashkent
E-mail: Baxtiyarov007@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada estrada xonandasining sahnaviy xulq-atvori ko‘p darajali, o‘zaro ta’sir qiluvchi ijrochilik tizimi sifatida tadqiq etiladi va ushbu tizimda vokal darajaning funktsional o‘rni aniqlashtiriladi. Tadqiqotning maqsadi vokal texnikani nafas, tayanch, artikulyatsiya, diktsiya, intonatsiya, tembr, dinamika, registr, vibrato, frazirovka, tovush hujumi va vokal bezaklarining oddiy yig‘indisi sifatida emas, balki sahnaviy ifodalilik va kommunikatsiyani ta’minlovchi integrativ mexanizm sifatida kontseptuallashtirishdan iborat. Tadqiqotda tizimli, funktsional-komponentli, qiyosiy va kontseptual modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Maqolada sahnaviy xulq-atvorning vokal-audial, kinestetik-plastik, vizual-ekspressiv, emotsional-psixologik va kommunikativ darajalari o‘zaro bog‘liq tizim sifatida taklif etiladi. Vokal daraja mazkur tizimda boshqa darajalar bilan ikki tomonlama ta’sirga kirishuvchi integrativ komponent sifatida belgilanadi. Dinamika, tembr, diktsiya va frazirovka misolida bir vokal vositaning bir vaqtning o‘zida musiqiy, akustik, emotsional va kommunikativ funktsiyalarni bajarishi ko‘rsatiladi. Tadqiqot natijasida vokal ijrochilikning ta’sirchanligi alohida texnik elementlarning mukammalligi bilan emas, balki ularning yaxlit sahnaviy obraz va kommunikativ maqsadga muvofiq integratsiyalashuvi bilan belgilanishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: sahnaviy xulq-atvor, vokal daraja, vokal texnika, vokal xulq-atvori, sahnaviy kommunikatsiya, ijrochilik mahorati, emotsional ifodalilik, tembr, dinamika, diktsiya.

Abstract

The article examines the stage behavior of a pop singer as a multilevel and interacting performance system and clarifies the functional role of the vocal level within this system. The purpose of the research is to conceptualize vocal technique not as a simple set of breathing, support, articulation, diction, intonation, timbre, dynamics, register, vibrato, phrasing, sound attack, and vocal ornamentation, but as

an integrative mechanism that provides stage expressiveness and communication. Systemic, functional-component, comparative, and conceptual-modeling methods were used. The article proposes vocal-auditory, kinesthetic-plastic, visual-expressive, emotional-psychological, and communicative levels of stage behavior as an interconnected system. The vocal level is defined as an integrative component that interacts bidirectionally with the other levels. Using dynamics, timbre, diction, and phrasing as examples, the study shows how one vocal device can simultaneously perform musical, acoustic, emotional, and communicative functions. The findings support the conclusion that the effectiveness of vocal performance is determined not by the perfection of isolated technical elements, but by their integration into a coherent stage image and communicative purpose.

Keywords: stage behavior, vocal level, vocal technique, vocal behavior, stage communication, performance mastery, emotional expressiveness, timbre, dynamics, diction.

Аннотация

В статье сценическое поведение эстрадного певца рассматривается как многоуровневая взаимодействующая исполнительская система и уточняется функциональная роль вокального уровня в этой системе. Цель исследования состоит в концептуализации вокальной техники не как простой совокупности дыхания, опоры, артикуляции, дикции, интонации, тембра, динамики, регистра, вибрато, фразировки, атаки звука и вокальных украшений, а как интегративного механизма, обеспечивающего сценическую выразительность и коммуникацию. Использованы системный, функционально-компонентный, сравнительный методы и метод концептуального моделирования. В статье вокально-аудиальный, кинестетико-пластический, визуально-экспрессивный, эмоционально-психологический и коммуникативный уровни сценического поведения представлены как взаимосвязанная система. Вокальный уровень определяется как интегративный компонент, вступающий в двустороннее взаимодействие с другими уровнями. На примере динамики, тембра, дикции и фразировки показано, что одно вокальное средство может одновременно выполнять музыкальную, акустическую, эмоциональную и коммуникативную функции. Сделан вывод, что действенность вокального исполнительства определяется не совершенством отдельных технических элементов, а их интеграцией в целостный сценический образ и коммуникативную цель.

Ключевые слова: сценическое поведение, вокальный уровень, вокальная техника, вокальное поведение, сценическая коммуникация, исполнительское мастерство, эмоциональная выразительность, тембр, динамика, дикция.

Zamonaviy estrada ijrochiligida xonandaning professional mahoratini faqat ovoz diapazoni, intonatsion aniqlik, nafas yoki texnik harakatlarning mukammalligi orqali baholash etarli emas. Sahnaviy ijro bu ovoz, tana harakati, mimika, nigoh, jest, emotsional holat, sahnaviy makon va auditoriya bilan o‘zaro ta’sirning bir vaqtda kechadigan murakkab jarayonidir. Shu sababli sahnaviy xulq-atvorni alohida harakatlar yig‘indisi emas, balki bir nechta funktsional darajalarning o‘zaro ta’siriga asoslangan tizim sifatida tadqiq etish zarur. Zamonaviy performance studies va vokal pedagogikasida ham ijroni jismoniy harakat, ovoz va emotsional ifodaning o‘zaro bog‘liqligi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqishga e’tibor kuchaymoqda. Masalan, zamonaviy vokal pedagogikasiga oid tadqiqotlarda xonandaning jismoniy harakati, vokal faoliyati va emotsional holati o‘rtasidagi munosabat maxsus o‘rganilmoqda [8].

Shuningdek, embodied cognition yondashuvi musiqiy ijroni inson tanasi, harakati, idroki va atrof-muhit bilan o‘zaro ta’sirda shakllanadigan jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi. So‘nggi tadqiqotlarda vokal ijroni sensomotor aloqalar, emotsional tajriba va kontekst bilan bog‘liq dinamik jarayon sifatida ko‘rish zarurligi ta’kidlanmoqda [10]. Mazkur yondashuv estrada xonandasining sahnaviy xulq-atvorini ham bir komponent bilan cheklanmaydigan, balki bir nechta darajalar o‘rtasidagi muvofiqlashgan harakatdan tashkil topadigan tizim sifatida qarash imkonini beradi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi estrada xonandasining sahnaviy xulq-atvori tizimida vokal darajaning o‘rnini aniqlash, uning ichki komponentlari va sahnaviy xulq-atvorning boshqa darajalari bilan funktsional aloqasini kontseptual jihatdan asoslash.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

– sahnaviy xulq-atvor tushunchasining tarkibiy tuzilishini aniqlash;

– vokal xulq-atvori va sahnaviy xulq-atvori tushunchalarining funktsional farqini belgilash;

– vokal darajaning asosiy komponentlarini tizimlashtirish;

– vokal komponentlarning o‘zaro ta’sir mexanizmlarini aniqlash;

– vokal darajaning kinestetik, vizual, emotsional va kommunikativ darajalar bilan munosabatini ochib berish;

– vokal texnikani sahnaviy kommunikatsiyaning integrativ mexanizmi sifatida asoslash.

Tadqiqotda tizimli yondashuv, funktsional-komponentli tahlil, qiyosiy tahlil va kontseptual modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv sahnaviy xulq-atvor elementlarini yaxlit tizimda ko‘rib chiqishga; funktsional-komponentli tahlil har bir vokal vositaning vazifasini aniqlashga; qiyosiy tahlil texnik va badiiy-kommunikativ funktsiyalarni farqlashga; kontseptual modellashtirish esa sahnaviy xulq-atvor darajalarining o‘zaro munosabatini tizimlashtirishga xizmat qildi.

Maqola nazariy-kontseptual tadqiqot xarakteriga ega bo‘lib, unda taklif etilayotgan model keyingi empirik tadqiqotlar – ijro videolarini multimodal tahlil qilish, ekspert bahosi, auditoriya reaktsiyalarini o‘rganish va vokal parametrlarni akustik tahlil qilish uchun nazariy asos sifatida qaraladi. Bunday multimodal yondashuv musiqiy ijroni audio va vizual belgilarning birgalikdagi ta’siri orqali tahlil qilish imkonini beradi.

Sahnaviy xulq-atvor – ijrochining sahnada o‘zini tutishi, ovoz va tana vositalari orqali badiiy mazmunni ifodalashi hamda auditoriya bilan kommunikativ munosabat o‘rnatishini ta’minlaydigan yaxlit ijrochilik jarayonidir. Bu ta’rifda «xulq-atvor» tushunchasi kundalik ma’nodagi odatiy xatti-harakatni emas, balki sahnaviy vaziyatda maqsadli tashkil etilgan ijrochilik harakatlarini anglatadi.

Shunga ko‘ra, sahnaviy xulq-atvorni shartli ravishda besh o‘zaro bog‘liq darajaga (1-jadval) ajratish mumkin:

1-jadval.

Daraja	Asosiy komponentlar	Asosiy funktsiya
Vokal-audial daraja	nafas, tayanch, intonatsiya, tembr, dinamika, diktsiya, frazirovka	musiqiy va akustik ifoda
Kinestetik-plastik daraja	tana holati, harakat, jest, plastika	jismoniy ifoda
Vizual-ekspressiv daraja	mimika, nigoh, yuz ifodasi, tashqi obraz	vizual ma’no yaratish
Emotsional-psixologik daraja	emotsional holat, ichki kechinma, psixologik kontsentratsiya	obraz va emotsional mazmun
Kommunikativ daraja	auditoriyaga murojaat, sahnaviy masofa, diqqatni boshqarish, interaktivlik	ijrochi–auditoriya aloqasi

Mazkur darajalarni qat’iy va bir-biridan ajratilgan bloklar sifatida tushunish to‘g‘ri emas. Ular analitik maqsadda ajratilgan bo‘lib, real ijro jarayonida bir vaqtning o‘zida va o‘zaro ta’sirda namoyon bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan mazkur maqoladagi asosiy nazariy taklif – sahnaviy xulq-atvorni ierarxik emas, balki ko‘p darajali va dinamik tizim sifatida tushunishdir.

Sahnaviy xulq-atvorning vokal darajasi ijrochining ovoz orqali musiqiy asar mazmuni, emotsional holati va badiiy obrazini ifodalashini ta’minlaydi. Vokal daraja tarkibiga nafas, vokal tayanch, artikulyatsiya, diktsiya, intonatsiya, tembr, dinamika, registr, vibrato, frazirovka, tovush hujumi va vokal bezaklarini kiritish mumkin. Biroq ushbu komponentlar alohida texnik elementlar emas. Masalan, nafasning tashkil etilishi frazirovkaga, tovush barqarorligiga va dinamik imkoniyatlarga ta’sir qiladi; artikulyatsiya diktsiya va matnning qabul qilinishi bilan bog‘liq; tembr emotsional obrazga ta’sir ko‘rsatadi; dinamika esa musiqiy taranglik bilan bir qatorda kommunikativ ta’sirni ham o‘zgartiradi. Shu sababli vokal texnikani komponentlar yig‘indisi emas, funktsional jihatdan o‘zaro bog‘langan tizim sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Nafas vokal ijroning fiziologik asosini tashkil etadi. U tovush hosil qilish uchun zarur bo‘lgan havo oqimini shakllantirish, frazaning davomiyligini ta’minlash va dinamik o‘zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Vokal tayanch esa

nafas oqimi va ovoz apparati harakatlarining muvofiqlashuvi bilan bog‘liq bo‘lib, ijrochiga tovushni barqaror boshqarish imkonini beradi. Shu bilan birga, nafasning sahnaviy ahamiyati faqat fiziologik funktsiya bilan cheklanmaydi. Frazaning uzunligi, nafas olish nuqtasi, havo oqimining xarakteri va tovush bilan birikishi musiqiy frazirovkaning ifodaviy xususiyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Demak, nafas va tayanchni texnik mashqning natijasi sifatida emas, balki keyingi musiqiy va badiiy ifodaning fiziologik bazasi sifatida baholash zarur. O‘zbek vokal pedagogikasida ham nafas, tovush hosil qilish, registr va ataka kabi masalalar xonandalik tayyorgarligining muhim tarkibiy qismlari sifatida ko‘rib chiqilgan [6].

Artikulyatsiya vokal tovushlarning aniq shakllanishiga xizmat qilsa, diktsiya matnning tinglovchi tomonidan tushunarli qabul qilinishiga ta’sir qiladi. Estrada ijrosida bu ikki komponent alohida ahamiyatga ega, chunki xonanda musiqiy chiziqning yaxlitligini saqlagan holda so‘zning fonetik va semantik xususiyatlarini ham etkazishi kerak. Shuning uchun diktsiyani faqat texnik mahorat sifatida emas, vokal-kommunikativ vosita sifatida qarash mumkin. Zamonaviy vokal pedagogikasida ham diktsiya va matn aktsentuatsiyasi vokal texnika, musiqiylik va ijrochilik ifodaliligi bilan bog‘liq holda qaraladi. Intonatsiya vokal texnikani musiqiy va mazmuniy tuzilish bilan bog‘laydi. Tovush balandligining aniqligi, melodik harakat, urg‘u va frazaning ichki yo‘nalishi orqali ijrochi musiqiy matnni badiiy fikrga aylantiradi. Frazirovka esa musiqiy materialning vaqt va ma’no jihatidan tashkil etilishini ta’minlaydi. U nafas nuqtalari, kulminatsiya, ma’noviy urg‘u, musiqiy harakat va yakunlanish xususiyatlarini bir tizimga birlashtiradi. Shu ma’noda frazirovka texnik mahorat bilan badiiy talqin o‘rtasidagi mediator, ya’ni bog‘lovchi mexanizm vazifasini bajaradi.

Tembr ovozning individual akustik xususiyati bo‘lishi bilan birga, sahnaviy obrazni shakllantirishning muhim vositasidir. Bir xil musiqiy material turli tembroviy echimlarda turlicha qabul qilinishi mumkin. Tembrning yumshoqligi,

zichligi, ochiqligi, qorong‘iligi yoki to‘yinganligi ijrochining badiiy maqsadiga muvofiq emotsional semantikani shakllantirishi mumkin. Zamonaviy tadqiqotlarda ham vokal tembrni tavsiflash va uning sifatlarini akustik belgilar orqali o‘rganish vokal pedagogikasining alohida tadqiqot yo‘nalishi sifatida rivojlanmoqda [9].

Dinamika esa vokal darajaning eng yaqqol ko‘p funktsiyali vositalaridan biridir. Ovoz kuchining o‘zgarishi bir vaqtning o‘zida musiqiy frazaning rivojlanishiga, akustik intensivlikka, emotsional taranglikka hamda sahnaviy diqqatni taqsimlashga va ijrochi–auditoriya kommunikativ masofasiga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, crescendo musiqiy kulminatsiyaning yaqinlashuvini bildirish bilan birga, ijrochining auditoriyaga murojaatini kuchaytirishi mumkin. Aksincha, diminuendo ovoz intensivligini kamaytirish bilan birga, intimlik, ichki mulohaza yoki psixologik yaqinlik ta’sirini kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun dinamikani faqat akustik parametr sifatida baholash cheklangan yondashuv bo‘ladi. U musiqiy, akustik, emotsional va kommunikativ funktsiyalarni bir vaqtda amalga oshiruvchi vositadir.

Registrlarni boshqarish ovoz diapazonining turli zonalari o‘rtasidagi o‘tishlarni muvofiqlashtirish, tembr va dinamik imkoniyatlarni boshqarish uchun muhimdir. Registrlar o‘rtasidagi o‘tishning silliq yoki kontrastli tashkil etilishi vokal frazaning emotsional xususiyatiga ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli registrni texnik kategoriya bilan birga badiiy imkoniyat sifatida ham baholash zarur. Vibrato ham fiziologik va akustik xususiyatlarga ega bo‘lgan holda, ijrochilik ifodaliligida ishtirok etadi. Uning xarakteri tovushning barqarorligi, to‘yinganligi va emotsional qabul qilinishiga ta’sir qilishi mumkin. Tovush hujumi esa frazaning boshlanish xususiyatini belgilaydi. Uning yumshoq, aniq yoki urg‘uli shaklda tashkil etilishi vokal frazaning psixologik va dramaturgik xarakteriga ta’sir ko‘rsatadi. Biroq mazkur vositalarning badiiy qiymati ularning «kuchli» yoki «ko‘p» qo‘llanishida emas, balki musiqiy kontekstga muvofiqligidadir. Melizma, forshlag, passaj va

boshqa vokal bezaklari estrada ijrosida uslubiy individuallikni shakllantirishi mumkin. Biroq texnik murakkablikning o‘zi badiiy qiymatni ta’minlamaydi. Bezakning musiqiy matn, janr, uslub, emotsional mazmun va ijrochining individual talqini bilan muvofiqligi muhim. Shu nuqtai nazardan vokal bezaklari ijrochining texnik imkoniyatlarini namoyish qilish vositasidan ko‘ra, uslubiy va semantik ifoda vositasi sifatida qaralishi kerak.

Sahnaviy xulq-atvorning asosiy xususiyati uning darajalari o‘rtasidagi ikki tomonlama ta’sirdir. Vokal daraja boshqa darajalarga ta’sir qilgani kabi, tana harakati, sahnaviy pozitsiya, mimika, nigoh va kommunikativ vaziyat ham vokal ijroni o‘zgartirishi mumkin.

Masalan, dinamika kuchayganda jestlar (ifodali harakatlar) amplitudasi, vizual intensivlik, emotsional taranglik va auditoriya diqqati ham ortishi mumkin. Bu qat’iy qonun emas, balki sahnaviy ijroni tahlil qilish uchun taklif etilayotgan funktsional sxema hisoblanadi.

Aksincha, dinamika pasayganda harakat intensivligining kamayishi, vizual yaqinlik va emotsional intimlik kabi munosabatlar ayrim ijrochilik vaziyatlarida kuzatilishi mumkin.

Demak, ovoz va tana harakati bir-biridan mustaqil kanallar emas, balki yaxlit sahnaviy ifodaning o‘zaro ta’sir qiluvchi komponentlaridir. Multimodal ijro tadqiqotlarida ham audial va vizual belgilarning birgalikda qabul qilinishi ijrochilik ifodaliligini tushunishda muhim ekani ko‘rsatilmoqda.

Sahnaviy kommunikatsiyani faqat auditoriyaga qarash yoki murojaat qilish bilan cheklash mumkin emas. U ijrochining ovoz, harakat, vizual obraz va sahnaviy makondan foydalanish orqali auditoriya bilan qanday munosabat o‘rnatishini qamrab oladi. Bu erda «kommunikativ masofa» tushunchasi muhim ahamiyatga ega. U fizik masofaning o‘zi emas, balki ijrochining auditoriyaga psixologik va emotsional yaqinlik darajasini anglatadi. Masalan, past dinamika, yumshoq tembr,

cheklangan harakat va muayyan nuqtaga yo‘naltirilgan nigoh intim kommunikativ muhitni shakllantirishi mumkin. Kuchli dinamika, keng jestlar, faol sahnaviy harakat va to‘g‘ridan-to‘g‘ri nigoh esa auditoriya bilan aloqaning intensivligini oshirishi mumkin. Bunday yondashuvda vokal texnika kommunikatsiyadan ajralmaydi. Aksincha, vokal parametrlar kommunikativ maqsadning amalga oshishiga xizmat qiladi.

Maqoladagi kontseptual aniqlikni ta’minlash uchun ikki tushunchani farqlash zarur. Sahnaviy xulq-atvor – ijrochining sahnada ovoz, tana, vizual, emotsional va kommunikativ vositalar orqali amalga oshiradigan yaxlit ijrochilik faoliyati. Ijrochining vokal xulq-atvori esa mazkur umumiy tizimning ovoz orqali namoyon bo‘ladigan qismi bo‘lib, vokal texnikani badiiy maqsad, emotsional holat va kommunikativ vazifaga moslashtirish jarayonini anglatadi. Shu tariqa, vokal xulq-atvori sahnaviy xulq-atvorning sinonimi emas, balki uning tarkibiy funktsional darajasidir.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda sahnaviy xulq-atvorning quyidagi kontseptual modeli taklif etiladi: Sahnaviy xulq-atvor quyidagi darajalardan iborat: vokal-audial daraja, kinestetik plastik daraja, vizual-ekspressiv daraja, emotsional-psixologik daraja, kommunikativ daraja. Biroq bu darajalarning qat’iy ierarxiyasini bildirmaydi. Real ijro jarayonida ular o‘rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud:

Vokal – tana – vizual ifoda – emotsiya – kommunikatsiya. Shuning uchun modelni dinamik multimodal tizim sifatida ta’riflash maqsadga muvofiq. Mazkur modelning markaziy qoidasi quyidagicha ifodalanishi mumkin: sahnaviy ta’sirchanlik texnik nazorat, badiiy ifodalilik, multimodal muvofiqlik va kommunikativ maqsadga muvofiqlik kabi omillarning integratsiyasidir. Bu matematik formula emas, balki tushuntiruvchi kontseptual modeldir. U sahnaviy ta’sirni bitta omilga bog‘lab qo‘ymaslik zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning asosiy yangiligi sahnaviy xulq-atvorni vokal texnika, plastika, vizual ifoda, emotsional holat va kommunikatsiyaning alohida elementlari yig‘indisi emas, balki o‘zaro ta’sir qiluvchi ko‘p darajali dinamik tizim sifatida kontseptuallashtirishdan iborat.

Ikkinchi yangilik vokal darajaning mazkur tizimdagi o‘rni qayta belgilanganidadir. Vokal texnika avtonom texnik blok sifatida emas, balki musiqiy, emotsional va kommunikativ jarayonlarni bog‘lovchi integrativ ijrochilik mexanizmi sifatida talqin etiladi.

Uchinchi yangilik vokal parametrlarning ko‘p funktsiyali xususiyatini asoslashdir. Masalan, dinamika faqat akustik intensivlikni emas, balki musiqiy dramaturgiya, emotsional taranglik va auditoriya bilan kommunikativ munosabatni ham o‘zgartiradi.

To‘rtinchi yangilik vokal xulq-atvorni sahnaviy xulq-atvordan terminologik jihatdan ajratish va uni umumiy sahnaviy tizimning funktsional darajasi sifatida belgilashdir.

Maqolada taklif etilgan yondashuv klassik vokal pedagogikasidagi texnik tayyorgarlikni inkor etmaydi. Aksincha, nafas, tayanch, diktsiya, intonatsiya va registr kabi ko‘nikmalarning badiiy-kommunikativ funktsiyasini kengaytiradi. R. Miller, L. B. Dmitriev, V. I. Yushmanov kabi mualliflarning ishlarida vokal texnika ovoz hosil qilish va uni boshqarishning asosiy sharti sifatida talqin qilingan. Mazkur maqolada esa ushbu texnik tizimning sahnaviy kommunikatsiyadagi funktsional natijasiga urg‘u beriladi. Bu yondashuv zamonaviy vokal pedagogikasidagi individuallashtirilgan va uslubga mos ta’lim tendentsiyasi bilan ham uyg‘un. Zamonaviy tadqiqotlarda ham vokal ta’limi funktsiya, uslub va xonandaning individual ehtiyojlariga moslashtirilishi zarurligi ta’kidlangan. Shuningdek, ovozni tanadan ajratib o‘rganish cheklangan yondashuv bo‘lishi mumkin. Vokal ijro sensomotor aloqalar, harakat, emotsional tajriba va muhit bilan o‘zaro ta’sirda

shakllanadi. Biroq taklif etilayotgan model hozircha kontseptual xarakterga ega. Uning empirik validligi kelgusida turli janrdagi estrada xonandalari ijrosini video, audio va ekspert bahosi asosida kompleks tahlil qilish orqali tekshirilishi lozim.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sahnaviy xulq-atvorni faqat tashqi harakatlar yoki vokal texnikaning alohida elementlari orqali tushuntirish etarli emas. U ovoz, tana, vizual ifoda, emotsional holat va kommunikativ maqsadning o‘zaro ta’sirida shakllanadigan ko‘p darajali dinamik tizimdir. Ushbu tizimda vokal daraja alohida ahamiyatga ega. Chunki ovoz musiqiy mazmunni etkazish bilan birga emotsional holat, sahnaviy obraz va auditoriya bilan kommunikativ munosabatni ham shakllantiradi. Nafas, tayanch, artikulyatsiya, diktsiya, intonatsiya, tembr, dinamika, registr, vibrato, frazirovka, tovush hujumi va vokal bezaklari bir-biridan mustaqil texnik birliklar emas. Ular yagona vokal-kommunikativ tizimning o‘zaro bog‘langan komponentlaridir. Shu asosda vokal darajani quyidagicha ta’riflash mumkin: Vokal daraja ijrochining ovoz orqali musiqiy mazmun, emotsional holat va badiiy obrazni shakllantirishi hamda auditoriya bilan kommunikativ munosabat o‘rnatishini ta’minlovchi fiziologik, akustik, musiqiy va ifodaviy jarayonlarning o‘zaro bog‘langan tizimidir.

Sahnaviy xulq-atvorning ko‘p darajali modeli esa vokal texnikani texnik maqsad sifatida emas, balki badiiy obraz va kommunikativ ta’sirni amalga oshiruvchi integrativ mexanizm sifatida baholash imkonini beradi. Kelgusida mazkur model empirik tadqiqotlar asosida tekshirilishi, turli estrada janrlari va ijrochilik uslublari kesimida qiyoslanishi, shuningdek, audio-vizual parametrlarni avtomatik tahlil qilish usullari bilan boyitilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Станиславский К. С. Работа актёра над собой в творческом процессе воплощения // Собрание сочинений: в 9 т. Москва: Искусство, 1989–1999.

2. Миллер Р. The Structure of Singing: System and Art in Vocal Technique. New York: Schirmer Books, 1986.
3. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики. Москва: Музыка, 2004.
4. Морозов В. П. Биофизические основы вокальной речи. Москва: Наука, 1977.
5. Юшманов В. И. Вокальная педагогика. Санкт-Петербург: Композитор, 2006.
6. Қаҳҳаров Н. В. Вокал асослари: ўқув қўлланма. Тошкент: Иқтисод-молия, 2008. 314 б.
7. Муҳамедова Г. Хонандалик услубияти асослари. Тошкент: Ўзбекистон давлат консерваторияси таҳрир-нашриёт бўлими, 2007. 64 б.
8. Blair K. Contemporary Vocal Pedagogy and the Singer-Songwriter: Towards a Toolkit of Physical Approaches to Performance Training: MA by Research thesis. University of York, 2022. https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/32806/ (murojaat sanasi: 11.11.2026).
9. Xu Y., Wang W., Cui H., Xu M. Paralinguistic singing attribute recognition using supervised machine learning for describing the classical tenor solo singing voice in vocal pedagogy // EURASIP Journal on Audio, Speech, and Music Processing. 2022. Article 8. https://doi.org/10.1186/s13636-022-00240-z
10. Jiang H., Wu W. How Embodied Cognition Affects Vocal Performance: An Integrative Review // Journal of Voice. Published online 29 November 2025. https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2025.11.005

References

1. Stanislavskiy, K. S. *Rabota aktyora nad soboy v tvorcheskom protsesse voploshcheniya [An Actor’s Work on Himself in the Creative Process of Embodiment]*. In *Sobranie sochineniy*, 9 vols. Moscow: Iskusstvo, 1989–1999. (in Russian)
2. Miller, R. *The Structure of Singing: System and Art in Vocal Technique*. New York: Schirmer Books, 1986.
3. Dmitriyev, L. B. *Osnovy vokal’noy metodiki [Fundamentals of Vocal Methodology]*. Moscow: Muzyka, 2004. (in Russian)
4. Morozov, V. P. *Biofizicheskiye osnovy vokal’noy rechi [Biophysical Foundations of Vocal Speech]*. Moscow: Nauka, 1977. (in Russian)
5. Yushmanov, V. I. *Vokal’naya pedagogika [Vocal Pedagogy]*. Saint Petersburg: Kompozitor, 2006. (in Russian)
6. Qahhorov, N. V. *Vokal asoslari: o‘quv qo‘llanma [Fundamentals of Vocal Performance: Textbook]*. Tashkent: Iqtisod-moliya, 2008. (in Uzbek)
7. Muhamedova, G. *Xonandalik uslubiyati asoslari [Fundamentals of Singing Methodology]*. Tashkent: O‘zbekiston davlat konservatoriyasi tahrir-nashriyot bo‘limi, 2007. (in Uzbek)
8. Blair, K. *Contemporary Vocal Pedagogy and the Singer-Songwriter: Towards a Toolkit of Physical Approaches to Performance Training*. MA by Research thesis, University of York, 2022. https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/32806/
9. Xu, Y., W. Wang, H. Cui, and M. Xu. *“Paralinguistic Singing Attribute Recognition Using Supervised Machine Learning for Describing the Classical Tenor Solo Singing Voice in Vocal Pedagogy.” EURASIP Journal on Audio, Speech, and Music Processing* 2022, article 8. https://doi.org/10.1186/s13636-022-00240-z

10. Jiang, H., and W. Wu. *"How Embodied Cognition Affects Vocal Performance: An Integrative Review."* *Journal of Voice*, published online November 29, 2025. https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2025.11.005